

SAMSØ ARRESTER OG ARREST- FORVARERE

Ved Bent Rasmussen.

II.

(Fortsættelse fra Aarbogen 1935.)

Kælderen paa Brattingsborg

omtales som kold og fugtig. Den var ikke mere solid, end at Fangerne Gang paa Gang brød ud. I Foraaret 1758 stjal Pigen Abalone Larsdatter, der var Datter af den gamle Arrestforvarer paa »Brede Blok«, Lars Jensen, Præstekonens Lærred, der laa paa Bleg paa Kolby Kirkegaard. Pigen blev arresteret, men brød to Gange ud af Kælderen. Anden Gang kom hun til Jylland med nogle Folk fra Horsens, og her forstod hun at gemme sig, »uden enten at vorde auktioneret eller afstraffet for begangen Tyveri«.

Der gik nu godt et Par Aar til 28. Juni 1760, da Greven ved en Resolution fra »det høje kongelige Geheime Conceil« fik Paalæg om, at han som Øens Øvrighedsperson skulde foranstalte Pigen forfulgt og aktioneret til Strafs Lidelse. Man begyndte saa igen at røre paa sig, »efter at dermed er henhvilet ungefær i 2 Aar«. Man fik dog næppe fat i Pigen; thi ved Dommens Afsigelse, hvor hun dømmes til Kagstrygning og Bøder, hedder det: »hvor hun antræffes.« —

En anden Retssag, som fylder op i Tingbogens Blade, angaar en Person, Peder Læsø. Han var Fisker og Husmand i Onsbjerg, hvortil han var kommet fra Læsø. Han blev for Crimen bestialitatus efter Danske Lov »straffet med Baal og Baand og brændt paa Marken ved Selvig 1750.

Pælen, hvortil han var bundet, blev i mange Aar liggende paa Stedet, og Beretninger om denne uhyggelige Sag holdt sig i Folkemindet gennem Sagnet om »Peder Læsø's Pæl«.

En Pige fra Helgenæs, der tjente i Pillemark, havde ved Nytaarstid 1792 skaaret Halsen over paa sit nyfødte Barn og derpaa kastet Liget i en Brønd.

Hun blev naturligvis fængslet og sat i Arrestkælderren, og der blev tilsagt Mandskab til at holde Vagt for at hindre hendes Flugt.

Dette Vagthold gik som forhen paa Omgang Øen rundt. Natten mellem 7. og 8. April 1792 blev det forrettet af tvende Karle fra Brundby. De var dog ikke mere aarvaagne, end at Pigen saa sit Snit til at undvige, ved at bore Hul i Muren ind til »den saakaldte Vinkælder«, hvorfra det var en let Sag for hende at komme paa fri Fod.

Da Godsforvalter Peter Diderich bebrejdede de to Karle deres Efterladenhed, blev de vrede, truede ham og lagde Haand paa ham i hans eget Hus, hvorfor de senere kom til at bøde.

Der udsattes 6 Rdl. (12 Kr.) i Belønning til den, der bragte Pigen tilbage, og det blev forbudt alle og enhver at huse hende. Ved Forhørene var de fleste Vidner af den Mening, at hun har haft Hjælpere og er blevet bortført paa en Hest og straks sejlet af Landet samme Nat. Forhørene blev indstillet i 2 Uger, for »om Pigen i den Tid kan opdages«, men det lykkes ikke. Ved Juletid omtales hun som den i Foraaret rømte og siden ikke paagrebne Barnemorderske.

Nu vendte man sig saa mod Vagtholdet — de to Karle —. De blev stævnet af Forvalter Diderich og puttet i Arrestkælderren; men ogsaa de brød ud en Nat og gik hjem til deres Pladser i Brundby. Karlene dømtes for uagt-somt Vagthold til 8 Dages Fængsel paa Vand og Brød samt for deres Undvigelse af Arresten til en Bøde paa 9 Mark hver. Endvidere dømtes deres Husbønder for voldelig

Overfald mod Godsforvalter Diderich, som de havde grebet i Brystet og truet ham til at bøde 15 Mark. Samtlige 26 Gaardmænd i Brundby bør for deres Opsætsighed hver bøde 6 Rdl., eller i Mangel af Penge sættes paa Vand og Brød i 14 Dage. Og endelig skal Bymændene aflevere de to Karle til Arresten under en daglig Mulkt af 2 Mark for hver Dag, de sidder Dommen overhørig — saa det var haarde Konditioner.

Det synes, som om denne Sag mod de Brundby Mænd har været en væsentlig Aarsag til, at han bestemte sig til at opføre et nyt Arresthus paa »Grandhøj« (røde Bakke) i Brundby. Denne Plads er jo nok valgt, fordi Tinget holdes i Brundby, hvor den nye Birkedommer Lars Petersen (1795—1817) boede.

»Grandhøj« havde alle Dage før tjent Brundby Bymænd til Samlingsplads. Her holdt de deres »Grandestævner«. Fra 1668 havde der staaet en Stubmølle, men den var i 1793 flyttet til Østerby.

Arresthuset i Brundby

(1795—1860)

byggedes paa Bakkens nordlige Skraaning i 1795. Det frembød dog ikke større Sikkerhed end de tidligere to Arresthuse, thi ogsaa herfra brød Fangerne idelig ud.

Til Opførelse af det nye Arresthus benyttede Greven Murermester Lorentz Bernsteen i Kalundborg. Han afleverede Bygningen den 1. Oktober og fik udmeldt Synsmænd til at afgive Skøn om Arbejdets Udførelse. Det eneste, som Synsmændene ankede over, var, at der i Arrestforvarerens Stue var opført en Kakkellovn af Mursten, hvilken bør erstattes af en Jernkakkellovn. Om selve Husets Indretning meldes der intet; men det var opført i al Tarvelighed med Bindingsværk, Lervæg og Straatag, der fra alle fire Sider løb op i en Spids. Der fandtes en Arrestkælder og lige over dette et »Forfriskningsværelse«, hvor Arrestanterne en Tid hver Dag kom op for at faa frisk

Luft. Desuden var der en Stue for Arrestforvareren og en Gang. Sikkerheden ved Arrester synes i de Tider lige stor, enten Arresthusene var af Grundmur eller Bindingsværk; thi fra Aarhus og Kalundborg efterlystes ofte undvegne Arrestanter, og det skønt Kalundborg i 1805 havde faaet et nyt toetages grundmuret Arresthus, der kostede 12,000 Rdl. at opføre. Arresterne i Aarhus vendte ud til Byens mest befærdede Sted, Store Torv.

»Aarhus Stiftstidende« fortæller saaledes i 1803 om to Jøder, der længe havde siddet i Byens Arrest, at de en Nat undveg ved at grave et Hul under Muren ud til Torvet og derpaa flygte, hvorefter de nød Friheden, til de en Maaned senere blev paagrebet i Haderslev. —

Nu skulde der bedre Orden indføres, saa Fangerne ikke saaledes skulde flygte. Til den Ende antog Greven en fast ansat Arrestforvarer, nemlig Michael Madsen i Brundby. Hans Løn var ikke stor, nemlig 7 Mark (c. 2 Kr. 50 Øre) om Ugen, saa man forstaar, at Michael ved Siden af dette »Embed« maatte have andet Erhverv. Han havde Bopæl i et Hus nede i Byen og tjente da ogsaa en Del ved at gaa ud og arbejde for Folk, naar der ikke var Arrestanter at passe paa. Herved kunde han tjene saa meget, at han efter Datidens Forhold sad ret godt i det, sammenlignet med Datidens Arbejdere, men stort mere blev det ikke til.

Ved kongelig Reskript af 14. Oktober 1796 tillodes Grev Danneskiold-Samsøe at opkræve Beløbet til Arrestforvarerens Løn hos Samsø Gaardmænd og Husmænd, fordi disse, førend der var blevet oprettet et ordentligt Arresthus paa Grevskabet (altsaa Samsø), skiftevis maatte afgive Vagthold, naar nogen blev arresteret for Forbrydelser. Denne tvungne Vagtholdstjeneste var meget ilde anskrevet, saa Befolkningen hilste den nye Ordning med Glæde, selv om de maatte betale derfor. Da nu, hedder det i ovenomtalte Reskript, »baade Gaardmænd og Husmænd paa Samsø herefter bliver fri for at afgive person-

ligt Vagthold, hvortil de tilforn skal have vist megen Uvilje og ønsker at betale samme med Penge, saa bestemmer Koncelliet, at Gaardmændene aarlig skal svare af hver Fjerding Jord 12 Skilling (25 Øre) og hver af Husmændene 2 Skilling (5 Øre), til Beløb ialt 62 Rdl. 18 Skilling, som bliver lidt over 7 Mark ugentlig, at Arrestforvareren nyder udi Kost og Løn«.

Hans Pigt var det at holde Vagt over Arrestanterne, og han skulde da opholde sig i det dertil indrettede Værelse i Arresthuset.

Det gik dog meget frit og familiært til, idet Arrestanterne ikke alene talte sammen indbyrdes, men ogsaa modtog Besøg af Slægt og Venner — dog var Michael Madsen saa vidt ses kan altid til Stede.

En Tyvebande paa 8 Personer

var blandt de første, som gjorde Bekendtskab med de to nye Arreste. Denne Tyvebande var fra Kolby og havde, under Anførsel af en Skærsliber, forøvet en Mængde Smaatyverier. De havde osaa en Nat foretaget et Indbrud i Kolby Kirke. Her havde de opbrudt Kirkeblokken, som de tømte for dens Indhold, 7 Rdl. De sad i Arresthuset i flere Maaneder, inden de fik deres Dom. Et Par af dem kom i Nyborg Fæstning, og en — Skærsliberen — blev indsat i Københavns Forbedringshus, medens de andre, der var unge Mennesker, som ikke tidligere synes at have været i Konflikt med Loven, slap med at faa Pisk samt Vand og Brød i Samsø Arrest.

En Tyvekvind.

Kort Tid efter indsattes en Gaardmandskone fra Nordby i Arresten. Hun synes at have været en uforbederlig Tyvekvind, som flere Gange før havde været anklaget om dømt for Tyveri til at staa i Gabestokken paa Nordby Gade — ved Klokken. Hun var ogsaa blevet pisket i Arrestkælderen paa Brattingsborg, men intet synes at

have hjulpet; thi da hun kom ud, og Svie og Smerte glemte, begyndte hun igen. Hun havde dog nu fundet paa en ny Maade at berige sig med andres Gods paa. Hun gik rundt i Nordby til de Koner i Nordby, som hun vidste, holdt af et Glas dansk Brændevin — og af dem lader der til paa de Tider at have været adskillige rundt paa Øen. Naar hun blev ene med Konen, halede hun sin Brændevinsflaske, som hun havde haft skjult under Skørterne, frem. Naar den var tømt, hentede hun ny Forsyning, ofte af Stedets egen Beholdning. Naar saa Konen, som hun besøgte, var blevet tilstrækkelig ør i Hovedet, benyttede hun Lejligheden til at stjæle.

Hendes Defensor paastod derfor ogsaa, at alle hendes »Drikkesøstre« bør betale en passende Mulkt til Sognets Fattige, »som til Drik henfaldne og ødsle Kvinder«. Herpaa tør Birkedommer Lars Petersen dog ikke indlade sig, da dette ikke vedkommer Hovedsagen, men nøjes med at give dem en Formaning.

Defensor indstiller hende derpaa til mildeste Straf.

Den kom til at lyde paa 3 Aars Forbedringshus i København.

I det hele taget forefaldt der i denne Periode — omkring ved Aarhundredskiftet — langt flere Tyverier paa Samsø end forhen — og senere.

Ja, i Efteraaret 1801 skete der endog Indbrud hos selve Birkedommer Lars Petersen i Brundby. Der blev stjaalet et Sølv-Lommeur, et Stykke Lærred og forskellige mindre værdifulde Ting, hvorfor han paa Tinget advarer »alle og enhver mod at komme i min Have ved Nat eller Dag, da jeg er belavet paa Midler til at væрге mit Hus og Gods, og ingen har noget der at gøre«.

Henrettelse.

De jævnlige Soldateroptøjer i Krigens Tid (1301—15) berører ikke Samsø Arresthus, da »den militære Jurisdiktion« havde sin egen Vagt.

Soldaten Jens Fausing, der i 1811 blev henrettet ved Selvig for det af ham begaaede Mord paa Sara i Agerup, sad ikke en Gang fængslet i Arresthuset.

Falske Pengesedler.

Det elendige Pengevæsen efter Statsbankerotten forledte et Par Gange Folk herovre til at skrive falske Rigsbanksedler. En af disse Sager, som stod paa i lang Tid, drejer sig om en Mand og Kone i Selsinggaard, der havde ladet deres 12-aarige Søn, der havde Skrive- og Tegnetalent, eftergøre Pengesedler. Han skal have udført dem med skuffende Lighed. Da Faderen saa en Dag vil udgive en af de falske Sedler hos Handelsmand Thomas Hjermitsler i Pillemark, blev der rejst Tvivl om dens Ægthed. Handelsmanden anmeldte nu Sagen til Birkedommer Petersen i Brundby. For Retten vidner Manden, »at saa sandt han en Gang skal møde for Guds Dom, formodede han ikke, at der var Straf for at eftergøre en Rigsbankseddel som med de forhen hafte Banco-Sedler, eftersom Straffen ej stod paa Sedlerne som paa de gamle. Desuden er det en almindelig Tale i gemene Folks Mund, at de nye Rigsbanksedler ikke er Kongens Mønt og ikke duer meget, da de er udgivne af nogle Købmænd og Jøder.« Manden kunde selv hverken skrive eller læse Skrift, men nok til Nød stave sig gennem Prent, saa han ved sig fri for at have lavet falske Penge.

Samtidig med Falskmøntneren sad ogsaa en i de Tider kendt Kvinde, Maase-Dorthe, i Arresten. Hun havde taget mange Folk »ved Næsen«, som der staar, og snydt noget mere i sine mangfoldige Handeler, end Loven ellers tillader i Handel og Vandel. Hun faar en Dom paa 15 Dages Vand og Brød.

De fik iøvrigt Selskab i Arresten af to udbrudte Slaver fra Kastellet i København. De havde begge været Soldater paa Kyholm og var derfor kendt paa Samsø.

De gik, efter at være undvejet fra Kastellet, ad

Landevejen til Kalundborg, hvor de om Natten tog en Jolle ved Færgebroen og sejlede ud gennem Fjorden. Om Eftermiddagen landede de paa Besser Rev, hvor de sov i en Faarehytte. Da de vaagnede, var de meget sultne, hvorfor de brød ind gennem et Vindue hos en af Udflytterne paa Sildeballe. Her stjal de tre Oste og en Krukke med 8 Pd. Smør. Saa holdt de Maaltid i Hytten, hvorefter de igen sov, »skønt det synes utroligt — staar der i Retsprotokollen —, at to Mand paa 24 Timer kan spise 8 Pd. Smør og 8 Pd. Ost.« Næste Dag traf de ved Havet paa Husmand Peter Panning Jaworsky fra Besser, der var en lille Tur ude med sin Bøsse, skønt han godt vidste, at Jagten var ulovlig, men som Panny siger paa sit Polsk-Dansk: »Vil Grevi ha si Haare, maa han Dæve tore tyre dom!« (Vil Greven have sine Harer, maa han Djævelen tordne mig tøjre dem.) Og da Greven ikke kunde det, maatte han finde sig i at miste adskillige.

Panny holdt de to Slaver Bøssen for Brystet og bød dem følge med til Birkedommeren i Brundby, hvor de blev forhørt og puttet i Arresten. Herfra blev de senere igen sendt tilbage til Kastellet i København under fornøden Eskorte for at fortsætte med Slaveriet.

Arrestforvarer Michael Madsen, der blev ansat 1795, døde inden Krigens Slutning i 1812, og han fik til Eftermand en anden Husmand i Brundby ved Navn Jens Bendsen, som kun virkede i 9 Aar, idet han blev afskediget i 1821 paa Grund af følgende Tildragelse, der giver et godt Indblik i Livet og de daglige Sædvaner i det lille Arresthus.

I Foraaret 1820 blev der forøvet Indbrud hos Gaardmand Jørgen Henriksen i Besser. Tyven var kommet ind gennem et Vindue. I Stuen havde han opbrudt et Chatol og stjælet en Del Penge samt adskillige Silketørklæder. Mistanken rettedes mod en svensk Skræder, Anders Tofteberg, som var født i Skaane. Allerede da han var 16 Aar gl., lod han sig hverve som dansk Soldat til det fynske

Infanteri-Regiment, og han blev i Aaret 1801 oversendt til Fæstningen Kyholm. Her forblev han Krigsperioden ud, blev permitteret 1814 og bosatte sig paa Samsø som Skræder.

Anders Tofteberg mærkede, at der var Mistanke imod ham, og for at aflede denne tog han Rejsepas til Jylland.

Birkedommer Bay sætter saa følgende Efterlysning i »Aarhus Stiftstidende«: Husmand og Skræder Anders Madsen Tofteberg af Onsbjerg paa Samsø er med Grund mistænkt for at have gjort sig skyldig i et Natten mellem 20.—21. ds. hos Gaardmand Jørgen Hendriksen i Besser paa Samsø forøvet Indbrud og Tyveri. Men forinden Mistanke opstod imod ham, har bemeldte Anders Madsen Toftebjerg faaet Pas til at rejse til Fredericia og derfra over Fyn tilbage til Samsø, og er han paa denne Maade undkommen. Vedkommende Øvrighed, hvem bemeldte Undvigte maatte forekomme, anmodes derfor om at anholde ham og foranstalte ham transporteret her til Samsø. Hans Signalement er som opgivet i ovenberørte ham under den 21. ds. meddelte af mig udstedte Pas, følgende: Pashaveren er 40 Aar gammel, født i Skaane, temmelig høj af Væxt, middelmaadig af Bygning, har blaa Øjne og brune Haar, taler Svensk og Dansk og kan ej skrive.

Pillemark paa Samsø, den 22. April 1820.

S. B a y,
Birkedommer«.

Nogen Tid efter ankom han til Samsø og maatte tage Ophold i Arresthuset i Brundby, hvor Tiden gik med nogle Forhør, i hvilke han stadig nægter sig skyldig. Omsider fattede han Plan til at undvige og iværksatte denne Natten mellem 12. og 13. Februar 1821 i Selskab med sin Kæreste, Anne Marie Junker, som ofte havde besøgt ham i Fængslet baade med og uden Arrestforvarerens Tilladelse. Om Flugten fortæller hun, at da hun sidste Søndag Aften

tilbragte Tider hos Anders i Arresthuset, aftalte de at flygte sammen, hvorfor hun næste Dag solgte sit Tøj og henvendte sig til Birkedommeren for at faa Pas til at rejse af Landet, hvilket dog blev hende nægtet.

Mandag Aften indfandt hun sig igen i Arresten, hvor Tofteberg havde sammenpakket deres Tøj. Kl. 11 forlod de Arresthuset og gik til Ballens Havn. Her tog de en Baad og roede bort med den, men efter at have flakket om i Taage paa Havet i 2 Nætter og 1 Dag uden at vide, hvor de var, kom de Onsdag Morgen til Land, men opdagede, at det var Ballen, de igen var kommet til. Da hun nu var udmattet af Kulde og Sult, bad hun Tofteberg lande, men han vilde gøre endnu et Forsøg paa at naa Sverig. De satte til Søes igen, men Vind og Strøm førte dem til Kyholm, hvor de landede.

Her blev de snart grebne af Fogeden i **Besser, Gaardmand Morten Skipper** og tre andre Mænd, som førte dem tilbage til Arresten i Brundby. Hun havde ellers bestemt at drage med ham til Sverige, men i hans Tyverier havde hun hverken Lod eller Del.

Hans Forklaring om Undvigelsen giver et godt Billede af det gamle Arresthus. Han forklarer, at den Aften, da han undveg, var Døren til hans Arrest ikke tillukket. En anden Dør, som han maatte passere, var anbragt mellem Arrestforvarerens Stue og den Gang, der førte ned til Arresterne, var heller ikke laaset. Derimod var Døren fra Gang og ud til Vejen forsynet med Laas, men den lod sig let oplukke indvendig fra, saa »den var mig ingen Hindring«. Tilmed var Arrestforvareren den Aften ikke i sit Værelse. Arrestforvarer Jens Bendsen maatte indrømme, at han Tirsdag Morgen, da han kom op i Arresthuset paa Grandhøj, fandt »Buret« tomt. Tofteberg var den Nat, Undvigelsen fandt Sted, ikke lukket ned i Arrestkælderen, saa Tofteberg havde haft let ved at komme ud.

Ganske vist havde Arrestforvareren af Birkedommer Bay faaet Paalæg om hver Nat at lukke Arrestanten ned i

Kælderen og selv have Natteleje i Arresthuset, men da Tofteberg opførte sig ordentligt, troede Arrestforvareren ikke, at der var nogen Fare ved at blive hjemme om Natten. —

Saa gaar Tiden til 11. Juli; men da maa Jens Bendsen »med megen Angst og Hjertebeklemmelse« meddeler Birkedommeren, at nu er Tofteberg igen undveget. Sagen var

Tingstuen i Brundby
(efter Tegning af Rørbye).

Manden, der staar og er ved at aflægge Ed, skal være Jochum Jørgen, som han kaldtes i Pillemark. Han var ugift. Flere Gange havde han været straffet, og denne Gang var han anklaget for at have stjaalet en Gaas. Han maatte indrømme, at han havde stjaalet en Gaas. Birkedommeren, som gerne vilde hjælpe ham fri for den fleraarige Tugthusstraf, der paa Grund af tidligere Forseelser ventede ham, sagde:

»Det var vel ikke en Vildgaas, du havde fundet ved Dammen, Jørgen?«

»Jo, Hr. Birkedommer.«

»Ja, skriv saa, at det var en Vildgaas«, siger Birkedommer Bay til Skriver Truelsen, og Jochum Jørgen slap.

den: Der var Bryllup i Brundby, og om Aftenen tillod Jens Bendsen nogle af Bryllupsgæsterne at holde Dans og Lystighed i hans egen Stue i Arresthuset. Under Dansen gav han Arrestanterne Lov til at overvære Lystigheden, men

han var selv til Stede hele Tiden. Midt under Festen beder Tofteberg om Tilladelse til at »gaa ud«. Jens Bendsen fulgte med. Tofteberg var belagt med Jern eller saakaldte Springer mellem Benene. Arrestforvareren blev staaende ved den yderste Dør, medens Arrestanten gik ned i en neden for Arresthusbakken værende Grav eller Hulning, som Arrestanterne benyttede i Stedet for W. C. — eller Lukom, som de sagde i hin Tid. Da han kom derned, tabte Bendsen ham af Syne, men han kunde dog høre ham rasle med Lænken. Da han syntes, det varede for længe, gik han hen og kiggede ned, men væk var Tofteberg.

Der blev nu hurtigt sendt Bud til Birkedommer Bay i Pillemark om Flugten samt til Færgemand Smidt ved Ballen, til den sidste om at passe paa Baadene i Ballen Havn, for at Arrestanten ikke igen skulde staa til Sø. Lykken var denne Gang bedre end Forstanden. Op ad Dagen kom Tofteberg under Bevogtning kørende fra Onsbjerg, hvor han var blevet paagrebet. Det blev hans sidste Flugtforsøg, thi nu blev der sat et Par Husmænd til at holde Vagt.

Noven Tid efter udnævntes der en ny Arrestforvarer Lind, som havde Bestillingen til 1856 — først nogle Aar senere døde han.

Hans nu efterladte Datter, Larsine Lind, Enke efter Frans Rasmussen, Ballen, fortæller, at Lind havde været Skovfoged i 7 Aar, inden han blev Arrestforvarer.

Der er endnu en Plet i Skoven, som kaldes »Linds Have«, vel sagtens fordi han som Skovfoged har beplantet den. Efter Skovfogedbestillingen blev Lind Arrestforvarer i Brundby. Denne Bestilling varetog han i 30 Aar. Hans Datter, Larsine Lind — Enke efter Frans Rasmussen, Ballen, fortæller i S. Folkeblad 1.—10. 1921 om, hvordan hun engang sammen med sin Fader, som da var ca. 70 Aar — hun var selv 20 — maatte rejse med en Arrestant, en Falskmøntner, til København, hvor han skulde have Tvangsarbejde. En Rejse til København var dengang ikke just behagelig. Først maatte de, efter hvad hun for-

tæller, krydse i Modvind med en lille Sejlbaad til Kalundborg — derefter spadserer til Holbæk, hvor Arrestanten blev indsat i Arresten til næste Dags Morgen.

Saa gik Turen atter med »Apostlenes Heste« til Roskilde. København—Roskilde var nemlig den eneste Bane-strækning den Gang. At det ikke har været nogen helt behagelig Rejse, faar vi et Indtryk af, naar vi hører hende fortælle om Rejsens Besværligheder. Arrestanten gik f. Eks. med Træsko, og dem maatte de ofte ind under Vejs og have skrabet noget af, da de ellers vilde klemme ham. Hun selv gik med »omvendte Sko« — det var tyndsaalede fine Sko med et meget lille Overlæder, altsaa ikke særlig godt egnede til lange Fodture, og dog spadserede de tilbage igen. Arrestanten var meget skikkelig, og han havde som de andre Fanger, de havde ført ind, Lænker paa.

Hun fortæller ogsaa om, hvor besværligt det er at holde Arrestanterne indelukket. Der var saaledes een, der engang gravede sig ned i sin Celle og kom op i det saakaldte »Forfriskningsværelse«, og da Arrestforvarer Lind lukkede Døren op, smuttede Arrestanten ud med Lænkerne om Benene. Disse Lænker raslede, og en Nabokone, der i Mørket troede, det var hendes Ko, der var kommet løs, kaldte Bos! Bos!

Arrestanten slap bort i Baad.

Af Bager S. Sørensens Erindringer i Samsø Folkeblad 25.—1.—1924.

I 1858 var der en meget stor Ildebrand i Brundby, hvor der brændte 4 Gaarde og 12 Huse. Det var to Mænd, der havde sat Ild paa. Da de havde sat Ild paa det første Sted, løb de til Pillemark, men kørte med Folk derfra til Branden. Da de stod ved Sprøjterne, og man talte om, hvem der havde gjort det, sagde den ene af Brandstifterne: **Hold an paa Jens Jochumsen, det er nok ham, der har gjort det. Ingen tog** straks videre Notits af det. De listede senere af og vilde brænde Morten Tønnesens Gaard

af, men det kunde de ikke komme til for Hunden, som ikke alene gøede, men holdt dem i Skak, til der kom Folk til. De blev saa grebet og indsat i Brundby Arresthus, hvor der var to dybe Kælderrum og 2 Celler oven paa samt en Forfriskningssal, som gik gennem hele Husets Bredde, og der var ordentlige Vinduer. Her blev de sat i Kælderen og bekendte snart.

Arrestforvarer Lind sammen med Bager Sørensens Far, Søren Pedersen, fulgte med dem som Vagt til Kalundborg.

Det hændte flere Gange, at Fangerne brød ud. En Fange lukkede engang Arrestforvarer Lind inde og forsvandt selv.

En Fange deroppe var snild til at lave Træfugle (de saakaldte »Uro«), som vi hængte op i Stuen nær Lampe eller Ildsted, saa kunde de paa Grund af de varme Luftstrømninger stadig dreje rundt. Dem kunde vi faa en af, naar vi kom med en Mellemmad til ham. Udvekslingen af Genstandene fandt Sted gennem Vinduets Tremmer.

Sørøveri.

Natten til 23. Juli 1824 blev der paa Nordby Mark stjålet og bortført til Søs 2 unge Heste, 1 gl. Hoppe, 3 Faar og 140 Alen Lærred, der laa paa Bleg. Man antog, at Gerningsmændene var svenske Søfarende, da en Baad samme Nat laa under Landet, og dens Besætning, der var svensk, havde været oppe i Nordby om Eftermiddagen. Næste Dag kunde man se Spor i Havstokken af, at Hestene var ført om Bord i en Baad, og Tyveriet blev saa anmeldt for Øvrigheden. Godsinspektør Knudsen bekendtgjorde Tyveriet i jydsk Blade, hvor Hestenens Størrelse og Farve beskrives, da det kan formodes, at Kreaturerne og maaske ogsaa Lærredet vil blive forhandlet i Jylland.

Der kom ingen Oplysninger. Derimod kom svenske Sørøvere igen i Sommeren 1826, og denne Gang baade til Nord og Sydsamsø. Natten mellem 2. og 3. Juli 1826 mi-

stede en Gaardmand i Nordby 2 Heste, som stod tøjrede ved »Østerhavet«, og man kunde igen se Spor, at de var indskibet.

Natten mellem 25.—26. Juli mistede Gaardmændene Dines Jacobsen, Peder Pedersen og Jens Hansen, Ørby, tilsammen 4 Heste, der stod tøjret tæt ved Havet. Ogsaa her kunde ses Spor af Udskibning, og Skovfogeden havde set en »Sprødsejlsbaad« komme sejlene Sønder fra tæt under Land.

En undvegen Slave.

I Aaret 1828 undveg en Slave fra »Slaveriet paa Bremerholm« i København. Han kom til Samsø og forøvede en lang Række Indbrud, som ejendommeligt nok alle kom til at gaa ud over Slægten Holm i Brundby, Jens Holm, Langemark, og Jens Holm, Holmegaard. Det var ikke, fordi der blev stjaalet store Sager, men Folk fik sig en Skræk i Blodet. I Brundby tog Tyven begge Steder et Vindue i Storstuen af. Disse var nemlig kun sat fast ved Hjælp af »veinede« Søm — saa han kunde let rette dem ud og tage Vinduet ud. Han satte det pænt ned paa Jorden, krøb ind i Storstuen og gennemrodede Dragkister og Chatoller.

Rygterne løb snart ud over Øen, at der var landet en hel Flok Slaver paa Øen, saa Birkedommer Bay lod foranstalte en hel »Klapjagt«, idet han anmodede Folk om ogsaa at gennemsøge Kornmarkerne i alle Byer ved at følge Agrene.

I Nordby fangede man ved denne Eftersøgning en Fynbo — en Sømand, der havde indrettet sig inde i en Rugmark og der bl. a. havde de Genstande, som var forsvundet fra Gaardmand Niels Holm i Brundby, nemlig en blaa Vadmelssklædning og nogle gamle Mønter fra Christian den Syvendes Tid. Sømanden blev taget i Forvaring og ført til Arresthuset paa »Grandhøj«, hvor Byens Folk tog ham i Øjesyn.

Færgeskipperen Clemmen Laboe oplyste straks Birke-dommer Bay om, at det sikkert var en Person, som han ved Mortensdagstider havde set, da han en Dag sad i Andreas Berntsens Beværtning i Kalundborg nede ved Havnen (hvor Samsø Færgfolk holdt til). Synderen kom med Smakken fra Aarhus ledsaget af Arrestforvareren i Viborg, som skulde bringe ham til Slaveriet i København. Jeg bed godt Mærke i ham, siger Clemmen Laboe, thi »Arrestanten fik af Arrestforvareren hældt en Snaps i Halsen, formedelst han havde Halsjern paa og Tommelskruer paa Tommelfingrene, saa han ikke selv kunde betjene sig.«

Arrestanten nægtede dette, men blev nedsat i »en af de underste Arrester, hvis Dør er forsynet med dobbelt Laas«.

Arrestforvarer Lind undersøgte baade Jern og Slaa og fandt alt i Orden, hvorfor han gik til Ro inde paa sit Værelse, men var vaagen til Midnat.

Ved Daggry blev der raabt paa ham af en kvindelig Arrestant, Lise Pokkendahl. Hun havde hørt Fangen rasle med sine Jernspringer. Hun talte til ham gennem Gulvet og spurgte, hvorfor han var saa urolig. Han svarede, at han havde ondt i Maven. Ved Midnatstid faldt Lise i Søvn, og da hun om Morgenen intet hørte til Sømænden, spurgte hun til hans Befindende, men fik intet Svar, hvorfor hun kaldte paa Lind.

Denne opdagede nu til sin Rædsel, at Sømænden var væk. Væggen i Forfriskningsrummet var slaaet ud, og Jernspringerne laa i en Krog i Arresten. Andet havde Fangen ikke haft paa, da alle Haandjernene var for store til hans smaa Hænder. I Arrestens Gulv havde han taget Murstenene og derved borttaget Dørtærskelen og løsnet Dørkarmen, hvorefter han let kunde slaa Væggen ud og komme fri.

Saa gik der Ilbud til alle Byer om Undvigelsen. Han var atter gaaet nordpaa paa Øen og blev 11. Juli fanget af Christian Nielsen, Maarup, som om Morgenen tidlig

kom ned til Havet og saa da, at hans Baad var borte og tænkte straks paa den undvegne Sømand. Han gik tilbage til Byen og fik to Mand med sig. De roede til Søs i en aaben Baad. Det var blikstille, og de fik snart Øje paa en Sejlbaad, der lignede Chr. Nielsens. For en Sikkerheds Skyld tog de i Land paa Tunø og fik 3 Mand og fire ladte Geværer med. Nu roede de af alle Kræfter efter Sejlbaaden, som de naaede Sydøst for Svanegrunden. De affyrede et Skræmmeskud, og saa strøg Sømanden Sejlet, saa Baaden laa ganske stille. De tog Baaden paa Slæb, og Sømanden gjorde ingen Modstand. Da de naaede Land, blev Sømanden straks kørt over til Arresten. Fuldmægtig, eksam. jur. C. F. Milling optog straks et nyt Forhør, men »inden Retten blev sat«, tildelte Arrestforvareren Sømanden en vældig Lussing, som han mente sig berettiget til, da Sømanden havde begaaet det at »stikke af«.

Efter denne Velkomst erklærede Sømanden, at han ikke vilde svare paa Rettens Spørgsmaal, hvorfor Milling »lod ham tildele nogle Slag af en Stok«. Saa faldt han til Føje og berettede om sin Flugt og Paagribelse. Han fortæller, at han hedder Anders Hansen, født i Svendborg, hvor hans Forældre døde, inden han blev konfirmeret, kom saa ud at sejle. Han har været Pramfører paa Gudenaa, Kvægdriver til Holsten, Skovarbejder i Silkeborg og saa Sømand igen. — »Da nu Klokkeren er 10 Aften, bliver Forhøret udsat til i Morgen Kl. 7 slet.« Arrestanten blev nu overgivet til Arrestforvareren, som satte ham under ekstra Bevogtning af tilsagt Mandskab.

Allerede 28. Juli undviger han igen — trods Laas og ekstra Vagt. Han paagribes dog snart. Om hans Flugt fortælles: »I Aftes ved Syvtiden opholdt han sig i Forfriskningsværelset sammen med Arrestforvarer Lind og de to Mænd, der holder Vagt over ham, nemlig Boelsmand Poul Mahler i Brundby og Husmand Ole Smed i Pillemark, men idet han, belagt med Jern paa højre Haand til venstre Fod, spadserede i Værelset, fandt han Lejlighed til

at naa hen til Døren, der fører ind til Arrestforvarerens Stue, hvorfra der gennem en Forstue er Udgang til fri Mark. Døren var ikke laaset. Da han havde naaet Døren, slog han denne i efter sig, hvilket bevirkede, at de 3 Mænd ikke kunde komme ud, da Døren fra Forfriskningsværelset, hvor de opholdt sig, ikke kunde oplukkes derindefra. Uden for Arresthuset lykkedes det ham at sønderbryde sit Jern, hvorpaa han løb ned øst Bakken, gennem Brundby Gade for at søge ud i aaben Mark, men inden det lykkedes, blev han atter paagrebet af tililende Folk. De 3 indelukkede Mænd havde brudt Hul i Væggen, var kommet ned paa Gaden og gjort Alarm. Der var allerede stimlet en Del Folk sammen, og Sømand Svend Smidt fra »Færgegaarden«, som var i Besøg hos Skolelærer Johansen (nu Brundby Hotel), saa fra Vinduerne Arrestanten komme løbende. Smidt greb en Pistol, der laa i Stuen og løb efter den undvegne Fange og truede denne med Pistolen. En anden Mand truede ham med en Sten. Snart blev han omringet og overgav sig.

Nu blev han puttet ned i den underste Arrest igen. Lind maatte bøde 4 Rdl. Sølv til Samsø Politikasse. Ved Juletid gaar Arrestanten til Bekendelse, at han ikke er Sømand Anders Hansen, men en undvegen Fæstningsslave fra København ved Navn Rasmus Simonsen.

Birkedommer Bay skrev saa til København herom, men nu faldt det ind med en frygtelig haard Vinter. Alle-rede før Jul var det Kaneføre. Frosten holdt sig til Stadhed paa 10—12 Grader R. Sneen væltede stadig ned. Smakkefarten standsede, og i næsten 4 Maaneder var Samsø uden Forbindelse med Sjælland. Først 11. April 1829 afgik Aarets første Smakke til Kalundborg. Først et Aar efter Indbrudene kunde Arrestanten transporteres til København.

Til Tider maatte Arresthuset paa »Grandhøj« ogsaa tjene som Opholdssted for sindssyge, der var farlige for deres Omgivelser. En Gang havde en afsindig Mand nær

taget Livet af Arrestforvarer Lind, som han sprang ind paa med de Ord, at han skulde sætte ham en Sten i Hjernen, saa han aldrig skulde se Sol og Maane mere. Han undgik dog Slaget og fik derefter af Pastor Hansteen anvist to Mænd til at være behjælpelig med at passe det gale Menneske.

Kirkeran.

En Sag, der i lang Tid satte Sindene i Bevægelse paa Samsø, men ogsaa omtaltes baade af Hovedstadsblade og jyske Aviser, var det kendte Indbrud og Tyveri i Onsbjerg, Tranebjerg og Besser Kirker Markedsnatten 1851. Der skrives saaledes herom: »Fra Samsø berettes, at der er begaaet et skændigt Kirkeran, ledsaget af Raahed og Gudsbespottelse, der har sat hele Øens Befolkning i Skræk. Tre af Øens Kirker er blevne berøvet alt det værdifulde, de indeholdt, og Altrene og det Hellige i høj Grad ødelagte og skændede.« ... »Ethvert Hus er blevet ransaget, ligesom ogsaa intet Fartøj har faaet Lov til at forlade Øen uden først at blive undersøgt; det er sandsynligt, at Misgerningen ikke er udgaaet fra Øboerne selv, men snarere fra Fremmede, hvorefter der til Markedet havde indfundet sig usædvanligt mange.«

Der holdtes den Gang »Høns-Føns« Marked i Onsbjerg hvert Aars 15. Oktober.

Næste Dag opdagedes Tyverierne, og Øvrigheden fik travlt.

Der holdtes en Mængde Forhør, og mange Mennesker var indstævnedes, men der kom intet ud deraf. Mistanken samlede sig om fire Mænd i Onsbjerg. De havde »en noget blakket Fortid« og var Folk, der, naar de havde faaet en god Snaps, »godt kunde være i Stand til en saadan Gerning, og det maaske mest af Had mod Præster og Øvrighed«; men de nægtede alle og maatte frigives.

Af Forhørene fremgaar, at Tyvene først havde brudt Døren til Materialhuset ved Onsbjerg Kirke op og taget

en Stige, ad hvilken de var krøbet ind gennem et Vindue. I Kirken fandt de kun nogle Bøger, Alterlys og Flasker Vin, saa det var et magert Udbytte. Derpaa begav de sig til Tranbjerg Kirke, hvor de gik ind gennem Vinduet nærmest Prædikestolen og naaede derop ved at staa paa Sogne-degn Friis's Gravkors i Krogen Øst for Vaabehuset. Udbyttet her blev Disk og Kalk — med Griffenfeldts Vaaben —, en Porcellainskande og noget Lintøj. Endvidere iturev de Bibelen (Christian V's) paa Alteret og besudlede dette med Uhumskheder.

Saa gik Turen til Besser Kirke, hvor de stjal Kalk, Disk, Alterklæde og Messehagel samt et Par store Lysestager.

Henad Vinteren indstilledes Undersøgelsen. Nogle af de stjaalne Sager var kommen for Dagens Lys igen, hvilket gjorde Sagen endnu mere mystisk. En Dag fandt man nemlig Tyvekosterne med Undtagelse af en Sølv tallerken skjult under en Stenkiste paa den Sti, som tidligere gik fra Torup over Marken til Besser Kirke.

I August 1893 fandtes Sølv tallerkenen under samme Stenkiste som de andre Ting 42 Aar før.

Lind var Arrestforvarer til 1856 og var da 76 Aar. Lind fortæller ved denne Lejlighed om sig selv, at hans fulde Navn er Johan Reinhard Lind, født i København 1780. Han tjente sammen med sin første Kone i den bekendte Hofpræst Christianis Institut i København, hvor Digteren Knud Lyhne Rahbek var Lærer. Rahbek og Lind slog ofte en Passiar af og var Dus, hvilket vedblev at smigre Lind. Han kom i Krigstjeneste og fik sin Afsked herfra 1814. Saa var han Skovfoged paa Samsø i 7 Aar, til han 1821 blev Arrestforvarer, hvilket han altsaa var i 35 Aar. Da Birkedommer Eberlin i 1856 afløste Feddersen, udtrykte han straks sin Misfornøjelse med det gamle Arresthus og indledede Forhandling med Amtet om Opførelse af et nyt, tilmed var Tingstedet nu i Thorup.

Under Forhørene efter en større Brand i Brundby 19.

Sept. 1857, hvor flere Gaarde brændte, bemærker Birke-dommer Eberlin flere Gange, at Lokalteterne i Arresthuset er saadanne, at der fra enhver Arrestant kan raabes til den anden, saa de to Brandstiftere træffer Aftale om, hvad de skal sige i næste Forhør. Arresterne er saa slette, at 10 Mand af Øens Befolkning daglig har maattet holde Vagt i og om Arresthuset. Saa blev de to Arrestanter, Simon Frederiksen og Jens Jochumsen, bragt over til Kalundborg Arrest for at sidde der, til Dommen faldt. Tiden faldt Simon lang, og da Kalundborg Kirkeklokke Søndag Morgen 18. Juli 1858 ringede, hængte han sig i Arresten.

I Aamtsraadsmødet i 1857 fremlægges Tegninger og Overslag, som vedtoges.

27. Juli 1859 afholdtes Licitation paa Opførelsen af Bygningen, »der skal ligge i Nærheden af Tranebjerg og anslaaes til at koste c. 7000 Rdl.«

I Aamtsraadsmødet 5. Decbr. 1860 forhandles om Afhændelse af det gamle Arresthus sammen med Jordtilliggendet. Herimod protesterede Lensgreven, idet han paa-stod, at Hus og Gaard var en Lehn tilhørende Ejendom, og Grevskabet havde bestandig svaret Skatter og Afgifter af det paa Grunden hvilende Hartkorn, 2,5 Album. Lensbesidderen tilbød for at undgaa Retstrætte at betale 300 Rdl. imod at beholde Bygning og Jord uden videre Paatale, hvilket approberedes. Greven lejede det saa ud.

»24. Oktbr. 1882 bliver det gamle Arresthus med til- og underliggende Ejendomsgrund stillet til Bortsalg ved en eneste Auktion paa selve Ejendommen«, bekendtgør Godsforvalter C. Garde.

Saa blev Huset solgt og nedrevet. Bakken kaldes endnu for »den røde Bakke«, ikke for Husets Farves Skyld, men efter det røde Hus paa Brattingsborg, hvori Arrestkælderen før var.

Samsø nuværende Ting- og Arresthus blev ifl. Berl. Tid. Nr. 208 6. Sept. 1860 indviet Søndag Eftm. 26. Aug. 1860:

»Trods det ugunstige Vejr havde en Del af Øens Beboere indfundet sig til Højtideligheden. Amtmanden, Kammerherre Pløyen underrettede Forsamlingen om, at han alt tidligere havde overdraget til Birkedommer Eberlin at forestaa Indvielsen, da han selv let ved ugunstige Vejrforhold kunde være blevet forhindret fra personlig at være til Stede. I sin Tale gjorde Birkedommeren opmærksom paa, at Samsø selv under den stadig stigende Udvikling af alle Forhold siden Frederik den Syvendes Tronbestigelse dog stod endnu en Del tilbage, men et glædeligt Op-sving dog havde begyndt at vise sig, hvilket han viste ved Folkemængdens Stigning og Assuranceværdiernes Forøgelse og de Forbedringer, som var sket paa Skolevæsenets og Vejvæsenets Omraade. Trangen til et nyt Ting- og Arresthus havde været stor. Øens ældste Arresthus var afbrændt 1741, og fra den Tid til Aarene 1790—1800 holdt man Ting i forskellige Privathuse og hensatte Arrestanterne i »Hullerne« paa Brattingsborg. I ovennævnte Decenium byggedes vel et Arresthus i Brundby, men det var af en saadan Beskaffenhed, at der kun var to Arrester over Jorden, og Arrestanterne kunde til enhver Tid tale med hinanden. Det nye Ting- og Arresthus er opført efter Tegning af Arkitekt L. Petersen og har kostet 7400 Rdl., af hvilke Lehnsbesidderen, Greve Fr. Danneskiold-Samsø, har laant Jurisdiktionen 6000 Rdl. mod Afbetaling i 20 Aar. Af den ophævede Amtsfattiggasses Midler er skænket 900 Rdl. til Bygningen. For en forholdsvis lav Sum har man saaledes erholdt en smuk Bygning med tidssvarende Lokaler til Rettens Holdelse og Arrestanters Forvaring. Tillige har man nu faaet et sikkert Opbevaringssted for Arkivet. Den ældste Protokol i Arkivet er fra 1657.

Taleren sluttede med Ønsket om, at Gud vilde give sin Velsignelse til, at kun Ret og Retfærdighed maa blive plejet paa dette Sted. Højtideligheden sluttede med et Festmaaltid i det nye Tinghus.«

Jeg skal ikke i Aar gaa længere ned i Tiden, men kun sige, at der ogsaa i det nuværende Arresthus har siddet adskillige Arrestanter, ja til Tider har det været overfyldt, ikke mindst under Birkedommer Rothe. I Aar er der installeret Centralvarme.

Samsø's Arrestforvarere.

Jørgen Fynbo var Slutten 1703 og følgende Aar.

Lars Jensen var Arrestforvarer fra 1726—41, da Tinghuset paa Brede Blok nedbrændte.

1741—95, da Arrestkældereren var paa Brattingsborg, var der ingen særlig Arrestforvarer.

Michel Madsen 1795—1812.

Jens Bendsen 1812—1821.

Johan Lind 1821—1856.

Morten Jensen Aarhus 1856—1886.

Jens Jensen 1886—1908.

Morten Buhr Petersen 1908—1926.

A. Porse $\frac{1}{10}$ 1926.

Bent Rasmussen.
